

УДК 811.161.2'373.4+[398.8(=161.2):7.04]+27-14

ДАНИЛЮК Ніна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, м. Луцьк 43025, Україна (nina_daniljuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>

Web of Science Research ID: rid41375

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.5>

Бібліографічний опис статті: Данилюк, Н. (2023). Мовний образ Бога в текстах українських народних пісень. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 54, 46–53, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.5>*

МОВНИЙ ОБРАЗ БОГА В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Анотація. У статті розглянуто засоби вербалізації образу Бога в текстах українських народних пісень, описано їхню семантику та структуру. Для реалізації поставленої мети виокремлено одиниці на позначення мовного образу Бога, з'ясовано специфіку їх змісту в різні часи через призму міфологічно-релігійного бачення носіїв фольклору. Матеріалом аналізу слугували тексти, зафіксовані в збірниках ХХ–ХХІ ст. із різних регіонів України, а також розміщені на інтернет-сайті «Українські пісні. 2003–2022». Для дослідження використано описовий метод, який уможливив систематизацію складників мовного образу в парадигматичному та синтагматичному вимірах; метод компонентного аналізу семантики слова, що дав змогу виокремити елементи денотативно-сигніфікативного й конотативного значень ключових слів; метод контекстного аналізу, що сприяв встановленню змістово-естетичних функцій мовних одиниць у народнопісенному тексті.

Аналіз великої джерельної бази дав змогу з'ясувати, що мовний образ Бога в найдавнішому осмисленні виразно змальований у календарно-обрядових піснях зимового циклу. Тут він має дохристиянський зміст і позначає уособлену в божество надприродну силу, в якій наші предки просили захисту та підтримки. На думку К. Сосенка, він є заміником прадіда – Діда, Дідуха. Водночас цей образ символізує господаря доби родового побуту. Типові мовні форми: демінутиви-іменники, короткі стягнені та нестягнені прикметники, наслідки давніх чергувань о з і, дифтонізоване утворення Буиг – підтверджують давню традицію засвоєння ключового слова-поняття Бог.

Відзначено, що слово-бібліїзм Бог має розширену семантичну структуру, що відображає архаїчні уявлення й набуває нових, притаманних християнському віровченню. У семантиці мовного образу виокремлено семи: 'вища сила', 'творець', 'захисник', 'помічник', 'отець', 'господар', 'селянин', 'хлібороб'. Спостережено нечітке розрізнення одиниць Бог-Отець і Бог-Син унаслідок апокрифічних рис народної поезії. Зауважено, що мовний образ Бога, який відображає мовомислення українців, набув етнолінгвального змісту, став етнознаком української культури.

Ключові слова: Бог, бібліїзм, мовний образ, слово-образ, народнопісенний текст.

DANYLYUK Nina – Doctor of Philology, Professor, Professor of the department of the Ukrainian language, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Prospect Voli, Lutsk 43025, Ukraine (nina_daniljuk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>

Web of Science Research ID: rid41375

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.5>

To cite this article: Danylyuk, N. (2023). Movnyj obraz bogha v tekstakh ukrajinsjkykh narodnykh pisenj [A linguistic Image of God in the Texts of the Ukrainian Folk Songs]. Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohii» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 54, 46–53, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.5> [in Ukrainian].

A LINGUISTIC IMAGE OF GOD IN THE TEXTS OF THE UKRAINIAN FOLK SONGS

Summary. *The article is devoted to the analysis of the linguistic stylistic means of verbalization of the image of God in the texts of the Ukrainian folk songs. In order to achieve the set goal, the language units that represent the image of God have been selected, and their specific semantics at various times has been described with the consideration of the mythical religious worldview of the folklore bearers.*

Texts, recorded in collections of the XX–XXI centuries. from different regions of Ukraine, as well as posted on the website «Ukrainian songs. 2003–2022» served as the material of the analysis. For the study, a descriptive method was used in order to systematize the components of the linguistic image in the paradigmatic and syntagmatic dimensions; a method of componential analysis of word semantics made it possible to distinguish elements of denotative, significative and connotative meanings of keywords; and a method of contextual analysis contributed to the establishment of the semantic and aesthetic functions of language units in the folk song text.

The analysis of a large data source enabled us to find out that the linguistic image of God in the oldest sense is clearly depicted in the calendar and ritual songs of the winter cycle. Here it has a pre-Christian meaning and denotes the supernatural power personified in the deity, from which our ancestors asked for protection and support. According to K. Sosenko, this is a substitute for his great-grandfather – Grandfather, Didukh. At the same time, this image symbolizes a master of the era of a tribal life. Typical grammatical linguistic forms are diminutives-nouns, short constricted and unconstricted adjectives, consequences of ancient alternations o with and i, a diphthongized formation Buig – they all confirm the long tradition of developing the keyword-concept of God.

It has been defined that the key biblical word – God – has a broadened semantic structure that includes such semes as <higher power>, <creator>, <protector/defendant>, <helper>, <father>, <master>, <peasant>, <grain grower>. It has been pointed out that there is no clear distinction between the linguistic images of God-father and God-son as a result of an apocryphal character of the folk poetry. It is noted that the linguistic image of God, which reflects the linguistic thinking of Ukrainians, acquired ethnolinguistic content and became an ethnosign of Ukrainian culture.

Key words: *God, biblical name, linguistic image, a word-image, a folksong text.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики проблема мовного образу в контексті національно-мовної картини світу викликає великий інтерес науковців. Тим не менш, іще не конкретизовано термінопоняття «слово-образ (словесний образ)» і «мовний образ», які нерідко розглядають як синоніми до термінів «концепт» і «символ». Мовне бачення Всевишнього дослідники аналізують переважно на матеріалі художніх або біблійних текстів. Утім мовний образ Бога в народній поезії, що відображає міфологічно-релігійні уявлення носіїв фольклору, має виразну специфіку на рівні семантики та засобів мовної репрезентації. Це зумовлює його вивчення у складі загальної проблеми «мова і народна культура».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образи усної поезії перебували в полі уваги славістів XIX – початку XX ст.: Й. Бодяньського, Фр. Міклошича, О. Потєбні, І. Франка, М. Костомарова й ін. У кінці XX – на початку XXI ст. вчені виокремлюють в образних одиницях фольклору етнокультурні смисли (Є. Бартмінський, В. Жайворонок, Д. Айдачич та ін.). Образ Бога через призму народного світогляду розглядали І. Огієнко, В. Гнатюк, С. Килимник, К. Сосенко, О. Воропай та ін. Структурно-семантичні параметри слова-образу аналізували Н. Данилюк (ключове слово у фольклорній картині світу), В. Кононенко (біблійний символ), Н. Колесник (фольклоронім), П. Мацьків (концепт), Н. Сологуб (народне переосмислення образу) й ін. Однак

потребують докладнішого вивчення засоби вираження мовного образу Бога в уснопоетичних текстах із багатьох регіонів України та в різні історичні періоди, що й зумовило актуальність нашої статті.

Мета роботи – описати мовностилістичні засоби вербалізації образу Бога в текстах українських народних пісень різних жанрів, регіональної та часової належності. Завдання – виокремити одиниці на позначення мовного образу Бога в текстах усної поезії, з'ясувати їхню семантику й будову з погляду міфологічно-релігійного бачення носіїв фольклору. Матеріалом аналізу слугують тексти українських народних пісень зі збірників ХХ–ХХІ ст., наведених у списку використаних джерел, а також розміщених на інтернет-сайті «Українські пісні. 2003–2022».

Виклад матеріалу. Як було зазначено, науковці ще не виробили одностайного підходу до кваліфікації термінів «слово-образ (словесний образ)» і «мовний образ». Їх уважають синонімійними, асоціюють із символами або концептами (Н. Бабич, Т. Бавус, О. Барабаш-Ревак, В. Жайворонок, В. Кононенко, П. Мацьків, Л. Ставицька, О. Трумко, Х. Щепанська, Ю. Штибель та ін.). Ці підходи докладно розглянуто в нашій статті (Данилюк, 2020). Уважаємо, що ці терміни мають не однаковий зміст: «“Мовний образ” – поняття ширше, оскільки передбачає не лише лексичні, а й фонетичні, морфолого-словотвірні, синтаксичні засоби вираження, а також функціонування в загальномовному контексті, у структурі національно-мовної картини світу» (Данилюк, 2020, с. 46).

Потрібно зауважити, що у фольклорних текстах не лише відображено національно-мовну, а й створено свою народнопоетичну картину світу, яка відбиває міфологічні уявлення, народні вірування, стереотипи оцінювання довкілля, людини та суспільства. Разом із тим, народна поезія, у якій розгорнуто сакральні теми та сюжети, відмінна від канонічної літератури й має апокрифічний характер, оскільки засвідчує народне переосмислення християнських ідей (Л. Іваннікова М. Зовчак, З. Лановик, Л. Шевченко й ін.). Зокрема, М. Зовчак вважала, що тут може йтися про так звану «народну Біблію», тому що «чимало вірувань «народ-

ної Біблії» походять від апокрифів, які тлумачать Біблію» (Zowczak, 2000, с. 13). Такий погляд підтримувала І. Кметь (2009), розглядаючи образ Божої Матері в апокрифічних фольклорних текстах.

Зазначимо, що вислови «біблійне слово-образ», «біблійний мовний образ» співвідносять із терміном «бібліїзм», який досі має неоднакове тлумачення. Підтримуємо дефініцію бібліїзмів Н. Піддубної (2020): «слова чи усталені вирази, що можуть мати структуру словосполучення або речення, а також цитати та тексти, що є фрагментами Біблії або ж алюзією на певний її фрагмент і широко вживаються в мовленні» (с. 14). Бібліїзми розглянуто як динамічну, відкриту польову структуру, в якій виокремлено: а) ядро (бібліїзми, взяті з тексту Біблії), б) першу приядерну зону (непрямі бібліїзми), в) другу приядерну зону (одиниці, що походять з апокрифів та позабіблійних творів); г) ближню периферію (одиниці, що втратили зв'язок з Біблією); г) дальню периферію («бібліїзми, змішані на фольклорі», фразеологізми, трансформовані одиниці) (с. 28). У цій мікросистемі фольклорні образи біблійного походження входять до дальньої периферії.

Із погляду ономастики Н. Колесник (2013) розглядає релігійні найменування в складі сакрального простору, виділяючи «релігійніми (теоніми на позначення богів будь-якого пантеону, агіоніми, ангелоніми та інші)» (с. 258). Дослідниця слушно зауважує, що потрібно розмежовувати сакральні назви в колядках і щедрівках, які відображали архетипні уявлення носіїв фольклору, та одиниці, зафіксовані в текстах церковного походження, що виникли на основі біблійних переказів. Співіснування смислів різної релігійної та часової віднесеності дає підстави їй описувати сакральні одиниці усної поезії як фольклороніми.

Наші студії засвідчують, що біблійні слова-образи в українських народних піснях представлені низкою одиниць та їхніх варіантних форм: Бог, Господь, Мати Божа, Діва Марія, Ісус Христос, апостол, Петро, Павло, Іван, рай, Йордан, Єрусалим та ін. Найбільш виразно окреслені мовні образи Бога / Сина Божого та Богоматері. Показова риса обрядових текстів – приспівування до Бога, його прославляння: Бери, Петре, трубу, Затруби ід

Богу, Же ся Син Божий народив, Слава пану Богу (КЗ, с. 49); Будь Богу хвала з нашого слова, Богу на хвалу, людям на славу! (З, с. 51). У давніх колядках і щедрівках збережене язичницьке розуміння Бога: По горі, горі павоньки ходять, Ой, дай Боже по горі, горі. За ними ходить гречная панна, Ой дай Боже, гречная панна (ОВ, с. 111); Дай вам, Боже, всім здоровля І добра у хату повно (ВЩ, с. 68). М. Грушевський (1993) вважав, що в таких піснях теонім Бог має дохристиянський зміст (с. 228). М. Худаш (2012) ім'я Бог розглядав як теонім, який ще «до формування слов'янського язичницького політеїзму і появи та стабілізації імен різних відповідних конкретних божеств з конкретними релігійно-міфологічними функціями» був єдиним найменуванням, уживаним «на позначення уособленої в божество всякої надприродної сили» (с. 268–269). За спостереженнями Н. Колесник (2013), «загалом з близько півтисячі текстів колядок і щедрівок, що засвідчили власні назви, майже 90 фіксують теонім Бог. Парадигму народного розуміння Бога демонструють контексти, чимала частина яких належить до вигуківих конструкцій: Дай же, Боже; Поможи, Боже; Біг, помагай; <...> Боже, дай здоров'я; Спаси, Боже; Вроди, Боже; Зароди, Боже; Стережи, Боже; Щасти, Боже; Повінь, Боже, духом святим; Жич, Боже; Пошли ж їм, Боже; Хвали тя, Боже; Даруй тя, Боже, щастям, здоровлям» та ін. (с. 259).

К. Сосенко (1994) припускав, що в різдвяних творах одиниці Господь, Пан-Біг, господар, місяць постають символічними заміниками прадіда – Діда, Дідуха-Корочуна: «Цим Богом є боготворений прадід» (с. 89). На думку вченого, первісно приспів міг мати вигляд Ой Даждьбоже!: Будьте здорові на Новий рік, Ой Даждьбоже! Щоб водилося вам краще, я той рік: Ой Даждьбоже! (КС, с. 83). Він зауважував: «Реалістичний господарський, величально-бажальний зміст цієї колядки очевидний. Тут подаються ідеали – господаря доби родового побуту, його бажання, мрії. А разом коляду просякає анімістичний світогляд, повсякчасне звернення до Сонця-Даждьбога» (с. 81–82).

Про давнє дохристиянське сприймання Бога, вважають дослідники, свідчать типові для архаїчного українського фольклору зіставлення з птахами, небесними світилами і явищами природи. Так, у багатьох текстах зимової

обрядовості йдеться про трьох гостей, що приходять до господаря на Різдво: За столом сидять три товариші, Перший товариш – ясен місячок, Другий товариш – світле сонце, Третій товариш – сам Біг небесний (З, с. 54). Образи небесних світил і Бога олюднені, їм надано риси реальних осіб. Прирівнювання одиниць на позначення явищ природи до Бога К. Сосенко (1994) пояснював так: «Що нарід розуміє під дощиком з неба самого Господа – це нормальна старосвітська ідея, бо дощик є продуктом неба, а небо є символом Бога» (с. 125). Нерідко спостерігаємо синкретизм у зображенні небесних світил як символів Неба-Бога та господаря з господинею і дітьми: Ой на туй горі стояла баня (церква. Н. Д.) <...> В перше оконце – то ясне сонце. В друге оконце – то ясьон місяц. А в тие верхі – то ясни зоркі. Ясьон месьочік – то под Господом. Не сам з собою, з дзетьми, з жоною (ФК, с. 196).

Такі мовні форми, як демінутиви іменників (Боженько, Господенко), стягнені та нестягнені прикметники (ясен місячик, дробен дожджейко, ясні зорки), Біг (наслідок чергування о з і в новоутвореному закритому складі приблизно в XI–XII ст.), дифтонізоване діалектне Буиг підтверджують давність засвоєння ключового поняття (Огієнко, 1992, с. 85–86), напр.: Просит Боженька на вечерейку (КС, с. 83); Перший гостонько, Сам Господенько (КС, с. 83); Хто рано встає, тому Біг дає (ВЩ, с. 84); Пан господарє, Буиг тебе зове, Буиг тебе зове, дар тобе дає (КС, с. 121).

Зазначимо, що типовими заміниками слова Бог у колядках церковно-літературного походження виступають одиниці Господь, Отець, Син Божий, небесний Владар, Цар, Творець та їх варіанти: А Господь каже: «Миріться, люди, любіться, люди!» (КЗ, с. 66); Ой радуйся, земле, Син Божий народився! (КЗ, с. 62); Ой Ти Царю, Царю, небесний Владарю, Даруй літа щасливії цьому дому господарю (КЩВ, с. 14). Слова Творець і Отець мають книжне забарвлення поряд зі старослов'янізмами: Ой видить Бог, видить Творець, Що весь мир погибає, Архангела Гавриїла В Назарет посилає (ГВ, с. 121). Крім того, Бога названо небесним царем, вжито лексему корона, що позначає атрибут царської влади: Ти, небесний царю, пришли мені дари Цього дому господарю (НК, с. 16); Ходзів Бог

по полю, Пацерав карону, Вашії жнейкі жалі, Карону паднялі (КС, с. 89). Про високий статус Бога свідчить також сполука з епітетом у неповноголосі злотні вуса: Іде Господь дорогою, Надибає дівку з водою... – Дай-ко, дівко, води пити, Злотні вуса покропити (ЛУ, с. 196). У піснях зафіксовано такі парні утворення, як Господь Бог, Бог-Господь, Бог-Отець, напр.: Святая, Святая тройце, Господи Боже, Помилуй (КЗ, с. 55); Божая Мати все й питаєся: «Що сам Бі-Господь усе посіває?» (НК, с. 13) (Бі-Господь < Біг-Господь – складна структура з усіченим першим компонентом).

Слова-поняття Бог поєднано з типовими атрибутами небесний, славен, ясен, милий, наш (серед них архаїчні короткі форми прикметників – славен, ясен або ж орфоепічні діалектизми): Що ж нам було з світа початка? Боже ж наш! (З, с. 49); Славен, ясен, наш милий Боже На небесах! (КС, с. 170); Славйон Бог наш на всьом светє (КС, с. 170). Зафіксовано вислови, взяті безпосередньо з християнських молитов, напр.: Святий Боже, святий кріпкий, Ще й святий безсмертний, Заболіла головонька, Мабуть треба вмерти (ФК, с. 196).

У колядках із християнським змістом Бога, за давньою традицією, представлено як батька, що разом із Матір'ю (Светая Дзева) та слугами-святими обирає ім'я новонародженому Синові. На його винятковість вказує місце перебування – висока гора, криселко (трон), а також прислуга: А в конці села висока гора. Радуйся, земля, Син-Бог родівса. А на туй горі криселко стоїть, На том криселку сам Господь седзіть, А коло єго прислуги єго. Да все старіє, да все светіє (ФК, с. 202–203). Разом із тим, він постає господарем, головою родини, що виконує типові для селянина дії: орання, засівання землі, частування гостей тощо: Ой за тим плужком сам Господь ходить, Святий Николай волики гонить, Свята Пречиста їстоньки носить (КС, с. 119); Сам му Господь Бог Ріллю всіває, А Божий му син Поволочає, Божая Мати Їм їсти носить (ГВ, с. 122). На думку К. Сосенка (1994), в такому осмисленні він заступає Бога-Прадіда, а християнські назви є пізнішим нашаруванням: «Образ, коли сам Біг-Господь зі своїм небесним почетом господареві орав і сів яру пшеницю та шовковий льонок, – се ж пракультурний сон життя перших людей на світі... Чи це

Господь зі своїм небом, чи це прадід і його рідня?» (с. 170–171). Розглядаючи подібні тексти, В. Русанівський (1993) писав, що «в українському фольклорі образ Бога невіддільний від образу селянина, образ Божої матері – від господині» (с. 8).

Звернемо увагу на те, що одиниці на позначення Божої Матері в найдавніших колядках і щедрівках поодинокі. За спостереженнями Н. Колесник (2013), старосвітські українські коляди із зібрання О. Дея їх не містять загалом, а збірник З. Доленги Ходалковського має лише 6 текстів із найменуваннями Діви Марії. Тож «їх відсутність у давніх колядках і щедрівках дають змогу зробити висновок, що ці власні назви, на противагу теонімові Бог, прийшли у слов'янський фольклор разом із християнством» (с. 259).

У зимових обрядових піснях християнських часів описано народження Сина Божого (Господнього Сина, Син-Бога, Бога, Господа) – Ісуса Христа, напр.: Божий Син днесь народився (КЗ, с. 41); Вой у садочку да в вішньовому, Радуйся, земля, Син-Бог родився (ФК, с. 203); Христос родився, Бог воплотився (КЗ, с. 41). Зауважимо, що в колядках використано варіанти власного імені Ісус, Йсус, Сус, Христос та ін., взаємозамінні ойконіми Рим та Єрусалим (Русалим). Як відомо, Божого Сина хрестили в Йордані, однак у колядках описано купання разом із ним Бога: А в той речецци сам Бог купався. Сам Бог купався із Сусом Хрестом (ФК, с. 203). У кількох текстах вжито гідронім Дунай, що позначає слов'янську річку: Вой на островочку да й на Дунаєчку, Щодрий вечор! Пречистая Діва свою ризу мила (ФК, с. 195). Дослідники зафіксували пісні з українськими ойконімами Київ і Почаїв в яких зображено події, що відбувалися в незнайомому тоді Єрусалимі: Із Києва, із Єрусалима Відтіль ішло аж три черниченьки; У Києві на риночку, Там Пречиста ризи прала; В Почаєві, в монастирі Діва Сина породила (Іванникова, 2012, с. 11). Подібні заміни викликані апокрифічною суттю народних пісень, в яких носії фольклору по-своєму інтерпретують біблійні події.

Зворушливо зображено любов Божої Матері, що купає, пеленає і співаючи заколисує Богодитину, як звичайна українська жінка. У подібних контекстах фіксуємо типові поезми дитиночка, маленький, рибка, зоря, очка,

хлібець, постілонька, пісенька тощо: Спи, Ісусе, спи, Очка зажмури, Можеш, рибко, тихо спати, Тебе буду колисати. Спи, Ісусе, спи, маленький, Спи, Ісусе, спи! (КЗ, с. 52); Дитиночка Пресвята Тиха, ясна, мов зоря Спочиває в тихім сні (КЩВ, с. 15). Ісус Христос змальований в душі казкових богатирів: щойно народившись, він уже говорить і виконує певні дії, а також турбується про матір: Не спи, мамко, не спи, Хоть одну годину, Доки я принесу Із рая перину (КЗ, с. 28). Про синкретизм у сприйманні носіями фольклору Бога та його Сина свідчать також рядки, в яких створення Світу й усього живого «приписані» Ісусові: Мамко моя, мамко, Ци би'сь то вірила, Же я створив небо й землю І вшиткі створіння (КЗ, с. 28).

Л. Іванникова (2012) слушно писала: «Всі образи Біблії набувають національних рис, немовби одягаються в українську одягу; усі події відбуваються на національному тлі. Згодом апокрифічні твори здобули характерні риси українського фольклору: гіперболізацію образів, трикратне повторення певних мотивів тощо» (с. 11). В обрядових текстах, зауважував М. Возняк (1994), насамперед зображено українську дійсність та виведено мовні образи представників української родини, пастухів і землеробів (с. 305). У низці колядок виявлено одиниці Україна, український, українці, родина, хатина, рожа, у садочку да в вішньовому, що свідчать про адаптування біблійних сюжетів нашими предками, напр.: Ісусе, Ісусе, Ти Дитятко Боже, Дай, щоб цвіла Україна, як та світла рожа [КЩВ, с. 18]; Ісус маленький Не спить, не дримає. Своїми руками весь світ обнімає. І вашу хатину і вашу родину, І всю Україну [КЩВ, с. 19]. Показові також спеціальні прохання за долю України та її людей: Милий Ісусе, о Божий Сину! Глянь оком ласки на Україну! Зніми з нас, грішних, вражі окови, А серця жаром зігрій любові [КЩВ, с. 32]. У гаївках, поминальних і стрілецьких піснях, що виникли у ХХ ст., віряни сприймали Христа, розіп'ятого за віру, як

символ скривдженої України. Тому вітання Христос Воскрес – воскресне Україна!, яким зустрічали Великдень у Галичині, стало тепер гаслом усіх українців.

Зауважимо, що мовний образ Бога-захисника, так само, як і Божої Матері-захисниці актуалізується в фольклорі в часи випробувань у козацьких, рекрутських, стрілецьких і повстанських піснях, а також у текстах російсько-української війни 2014–2023 років. У піснях літературного походження наш народ звертається до небесних сил із проханням зберегти Україну, допомогти визволити її від ворогів: Боже Великий, Єдиний! Нам Україну храни, Волі і світу промінням Ти її осіни (ЗВ, с. 15); Боже, я молюсь за Україну, Боже, молю Тебе за людей, Ти їм прости, Ти їх спаси І милість Свою нам яви (УП); Царю Небесний, Всесильний Боже, Мудрість і силу, й ласку нам дай, Щоб подолати діло вороже, Визволить рідний, батьківський край (ЗВ, с. 17). Таким чином слово-поняття Бог відображає мовомислення українців, історичні реалії, стає етнознаком української культури.

Висновки. Отже, мовний образ Бога у найдавнішому осмисленні виразно змальований у календарно-обрядових піснях зимового циклу – колядках, щедрівках та віншуваннях. У ключовому слові Бог у народній поезії поєднано язичницьке та християнське розуміння носіїв фольклору, наслідком чого є розширений семантичний обсяг: ‘вища сила’, ‘творець’, ‘захисник’, ‘помічник’, ‘отець’, ‘господар’, ‘селянин’, ‘хлібороб’. Спостережено нечітке розрізнення мовних образів Бог-Отець і Бог-Син, розширення етнолінгвального змісту, що вписується в систему соціально-родинних координат українців, набуття рис етнознаків української культури. Перспективи вивчення мовного образу Бога вбачаємо в залученні до аналізу більшого обсягу народних пісень із багатьох регіонів України, а також фольклорних текстів різних жанрів народного та літературного походження.

ЛІТЕРАТУРА

- Возняк М.** Історія української літератури : у 2 кн. Кн. 2. Львів : Світ, 1994. 555 с.
- Грушевський М.** Історія української літератури : в 6 т. Т. 1. Київ : Либідь, 1993. 391 с.
- Данилюк Н.** Біблійні слова-образи в текстах українських народних пісень. *Studia Ukrainica Varsovensia*. 2020. Т. 8. Р. 41–59. URL : https://wuw.pl/data/include/cms//Studia_Ukrainica_2020_8.pdf?v=1601463066046 (дата звернення 13.07.2023).

- Іваницьова Л.** Біблійні символи в українському фольклорі : Єрусалим, Голгофа, благодатний вогонь. Міфологія і фольклор. 2012. № 2–3. С. 11–15.
- Кметь І. Ф.** Образ Божої Матері у фольклорі : українська апокрифічна традиція : автореф. дис... канд. філол. наук / 10.01.07. – фольклористика. Львів, 2009. 18 с.
- Колесник Н.** Сакральний онімопростір української календарно-обрядової поезії. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія. 2013. Вип. 697–699. С. 257–262.
- Огієнко І.** (Митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу. Київ : Обереги, 1992. 424 с.
- Піддубна Н. В.** Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : автореф. дис... доктора філол. наук / 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2020. 36 с.
- Русанівський В. М.** Єдиний мовно-образний простір української ментальності. Мовознавство. 1993. № 6. С. 3–13.
- Сосенко К.** Різдво-Коляда і Щедрий Вечір : культурологічна оповідь. Київ : Укр. письм., 1994. 286 с.
- Худаш М.** Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких божеств : монографія. Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2012. 1062 с.
- Zowczak M.** Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej. Wrocław : Wydawnictwo Funna, 2000. 566 s.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ВЩ – Волинські щедрівки / упоряд. В. Давидюк. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 152 с.
- ГВ – Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, молоді і батьків. Т. 1. Полтава, 1994. 104 с.
- З – Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі / упоряд., передм. і перекл. М. Москаленко. Київ : Дніпро, 1988. 294 с.
- ЗВ – За волю України : антологія пісень національно-визвольних змагань / записи, упоряд., приміт. Є. Гіщинський. Луцьк : Навч.-метод. центр Волині, 2002. 316 с.
- КЗ – Колядки Закарпаття / упоряд. Ю. Д. Туряниця. Ужгород : Карпати, 1993. 192 с.
- КС – Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий Вечір : Культурологічна оповідь. Київ : Укр. письменник, 1994. 286 с.
- КЩВ – Колядки. Щедрівки. Вертепи. Київ : Дух і літера, 2002. 128 с.
- ЛУ – Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу / упоряд. О. І. Дей, С. Й. Грица. Київ : Муз. Україна, 1971. 435 с.
- НК – Коробка Н. Колядки и щедровки, записанные в Волинском Полесьи, Санктпетербург, 1902. 40 с.
- ОВ – Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис : у 2 т. Київ : Оберіг, 1991. Т. 1. 456 с.
- СК – Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 1. Київ : Обереги, 1994. 400 с.
- УП – Українські пісні. 2003–2022. URL : <https://www.pisni.org.ua/songs> (дата звернення 15.07.2023).
- ФК – Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського. Київ : Муз. Україна, 1995. 432 с.

REFERENCES

- Danyliuk, N.** (2020). Bibliini slova-obrazy v tekstakh ukrainskykh narodnykh pisen [Biblical words-images in the texts of Ukrainian folk songs]. *Studia Ukrainica Varsovensia – The Ukrainian Studies of Warsaw*, 8, 41–59. Retrieved July 13, 2023, from https://wuw.pl/data/include/cms//Studia_Ucrainica_2020_8.pdf?v=1601463066046 [in Ukrainian].
- Ivannykova, L.** (2012). Biblijni symvoly v ukrajinsjkomu foljklori: Jerusalym, Gholghofa, blaghotatnyj voghonj [Biblical symbols in Ukrainian folklore: Jerusalem, Golgotha, blessed fire]. *Mifologhija i foljklor – Mythology and folklore*, 2–3, pp.11–15 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]: (Vols. 1–6; Vol. 1).* Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Khudash, M.** (2012). Pokhodzhennja imen ta relighijno-mifologhichni funkciji davnjorusjkykh i spiljnoslov'jansjkykh jazychnycjkykh bozhestv [Origin of names and religious-mythological functions of ancient Russian and common Slavic pagan deities]. *Ljviv: In-t narodoznavstva NANU [in Ukrainian].*

- Kmet, I. F.** (2009). *Obraz Bozhoi Materi u folklori: ukrainska apokryfichna tradytsiia* [The image of the Mother of God in folklore: the Ukrainian apocryphal tradition]. (Extended abstract of Doctors thesis). Lviv: Ljvivs'kyj nacional'nyj universytet imeni I. Franka [in Ukrainian].
- Kolesnyk, N.** (2013). *Sakral'nyj onimoprostir ukrajins'koji kalendarsko-obrjadovoji poeziji*. [The sacred namespace of Ukrainian calendar-ritual poetry]. *Naukovyj visnyk Chernivets'kogo nacional'nogho universytetu. Slov'jans'ka filologhija – Scientific Bulletin of Chernivtsi National University. Slavic philology* (Issue 697–699), (pp. 257–262).
- Ohienko, I.** (Mytropolyt Ilarion). (1992). *Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu* [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]. Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
- Piddubna, N. V.** (2020). *Teoriia teolinhvistyky: fenomen bibliinosti v ukrainskii linhvokulturi ta omovlennia relihiinoi kartyny svitu (analiz dyskursyvnoi praktyky XIX st.)* [The theory of theo-linguistics: the phenomenon of biblicalness in Ukrainian linguistic culture and the washing of the religious picture of the world (analysis of the discursive practice of the 19th century)]. (Extended abstract of Doctors thesis). Odesa: Odes'kyj nacional'nyj universytet imeni I. I. Mechnykova [in Ukrainian].
- Rusanivskyi, V. M.** (1993). *Yedyni movno-obraznyi prostir ukrainskoi mentalnosti* [The common linguistic and figurative space of the Ukrainian mentality]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, pp. 3–13 [in Ukrainian].
- Sosenko, K.** (1994). *Rizdvo-Koliada i Shchedryi Vechir : kulturolohichna opovid* [*Christmas and Christmas Eve: a cultural overview*]. Kyiv: Ukr. pysm. [in Ukrainian].
- Voznjak, M.** (1994). *Istoriia ukrajins'koji literatury* [History of Ukrainian literature] (Vols. 1–2; Vol. 2) Ljviv: Svit [in Ukrainian].
- Zowczak, M.** (2000). *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej* [Biblia ludowa. Interpretacje wytków biblijnych w kulturze ludowej]. Wrocław: Wydawnictwo Funna [in Polish].

THE SOURCES USED AND THEIR ABBREVIATIONS

- ВІЦ – Davydiuk, V. (Ed.). (2008). *Volynski shchedrivky* [Volyn generous songs]. Lutsk: VAT «Volynska oblasna drukarnia» [in Ukrainian].
- ГВ – Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal: pidruchnyk dlia pedahohiv, molodi i batkiv* [Educational ideal: a textbook for teachers, young people and parents] (Vol. 1). Poltava [in Ukrainian].
- З – Moskalenko, M. (Ed.). (1988). *Zolotoslov Poetychnyi kosmos Davnoi Rusi* [Goldsmith. Poetic cosmos of Ancient Russia]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- ЗВ – Ghishhyns'kyj, Ye. (Ed.). (2002). *Za volju Ukrajiny: antologhija pisenj nacional'no-vyzvol'nykh zmaghanj* [For the liberty of Ukraine: an anthology of songs of national liberation struggles]. Luc'k: Navch-metod. centr Volyni.
- КЗ – Turianytsia, Yu. D. (Ed.). (1993). *Koliadky Zakarpattia* [Carols of Transcarpathia]. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
- КС – Sosenko, K. (1994). *Rizdvo-Koliada i Shchedryi Vechir : kulturolohichna opovid*. Kyiv: Ukr. pysm. [in Ukrainian].
- КЩВ – Koliadky. Shchedrivky. Vertepy [Christmas carols. Generosity songs. Nativity scene] (2002). Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- ЛУ – Dei, O. I., Hrytsa, S. Y. (Eds.). (1971). *Narodni pisni v zapysakh Lesi Ukrainky ta z yii spivu* [Folk songs in Lesya Ukrainka's recordings and from her singing]. Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
- КК – Korobka, N. (1902). *Koliadky y shchedrovky, zapysannye v Volynskom Polesi* [Christmas carols and Generosity songs recorded in the Volyn Polissia]. Sanktpeterburg [in Russian and Ukrainian texts].
- ОВ – Voropai, O. (1991). *Zvychai nashoho narodu: etnografichni narys* [Customs of our people: an ethnographic essay] (Vols. 1–2; Vol. 1). Kyiv: Oberih [in Ukrainian].
- СК – Kylymnyk, S. (1994). *Ukrainskyi rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittleni* [Ukrainian year in folk customs in historical light] (Vols. 1–3; Vol. 1). Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
- УП – *Ukrajins'ki pisni (2003–2022)* [Ukrainian songs (2003–2022)]. Retrieved July 13, 2023, from <https://www.pisni.org.ua/songs>. ФК – *Muzychnyi folklor z Polissia u zapysakh F. Kolessy ta K. Moshynskoho (1995)* [Musical folklore from Polissia in the recordings of F. Kolessa and K. Moshynskyi]. Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].